

Catharina Alberdingk Thijm (1849-1908)

Werd in de uit 1844 daterende bundel *Viooltjes en Grover Gebloemde, in ouderlijken gaard gekweekt: zijn vrienden aangeboden* door J.A. Alberdingk Thijm, onder dagtekening 'Seconde semaine de la Kermesse, 1843', al een Mademoiselle Mina K. toegezongen:

Un rimeur-épiciër (si tel est l'épithète
Adoucissante un peu que j'ose m'arroger)
Vous offre, belle dame, en ces beaux jours de fête,
Au lieu de gaufre chaude, ou beignet, ou galette,
Un kermis-koek du rimeur-boulangier, (1)

het zou 21 september 1845 worden voordat de toen vijftwintigjarige Thijm zijn Haagse vriend Sam Jan van den Bergh (1815-1868) berichten kon: "Waar wensch ik, dat al mijn goede Haagsche vrienden met mij in jubelen zullen? Sam! - gij raadt het nooit! of naauwelijks! Waarom heb ik u allen in den laatsten tijd een beetje veronachtzaamd? - Sam! Ik zit hier te schrijven - ra reis naast wie? Maar ik lijk wel gek met al mijn raadsels. Dat komt daarvandaan, dat ik de laatste drie dagen in een wonderlijk bonte, nu ernstige, dan vrolijke, maar altoos hoogst gelukkige, onuitspreeklijk zalige goedsstemming verkeerd heb. *Sam, ik ben geëngageerd!* Ja, zet maar zulke groote oogen niet op! En met wie? Met de jufvrouw, die naast mij zit; met de jufvrouw, die zoo even met me van de wandeling te rug is gekomen, met de jufvrouw, die meer hoofd, maar vooral meer hart heeft dan twintig andere jufvrouwen en dan menig een man, menig een literator; met de jufvrouw die ik boven allen en alles liefheb: met Mina Kerst - het minlijk nichtjen van onzen braven beeldhouwer en zijn knappe gade." (2) Nog geen jaar later, op 3 juni 1846, vond om half twaalf 's morgens in *De Krijtberg*, aan de even zijde van het Singel, de inzegening plaats van Mina Kerst's huwelijk met Josephus Albertus Alberdingk Thijm. Lodewijk van Deyssel, als laatste telg aan deze echtverbintenis ontsproten, zou levenslang niet moe worden er op te wijzen dat de huwelijksdatum samenviel met die van de tweeëntwintigste verjaardag van de bruid, en - oneindig belangrijker nog - dat Wilhelmina Anna Sophia Kerst (1824 - 1894), als dochter van een vader die geparenteerd was aan het geslacht Gray of Skibo, Schots adellijk bloed bracht in het patricische van de familie Alberdingk Thijm. (3)

Catharina Ludovica Maria Alberdingk Thijm werd geboren te Amsterdam op 28 november 1849, datum die telkenjare dankbaar door de vader herdacht zou worden als "le beau jour où Dieu réalisa le plus cher et le plus noble rêve de ma vie, - qu'il me donna *une fille*." Aanvankelijk had Thijm er nogal moeite mee dat het bij één dochter blijven zou, maar in 1872 had hij al zoveel te stellen gehad met de opvoeding van zijn drie zonen Jan (1847), Frank (1854) en Karel

Catharina Alberdingk Thijm rond 1890

(1864), dat hij zichzelf en Catharina (in een brief bij gelegenheid van haar 23ste verjaardag) als troostreden voorhield: "Les choses de premier rang qu'on possède ne sont point en double: on n'a qu'une montre, qu'un calepin, qu'un coeur, qu'une parole. Les choses, qui font *pendant*, sont toujours subordonnées aux autres: les deux chevaux (q.q. nobles qu'ils soient); les deux tons (l'accord) ne vaut pas la parole; les deux yeux même ne valent pas le coeur." (4)

Tot januari 1861 bezocht Catharina de school van juffrouw Corbière, aan het Amsterdamse Begijnhof. (5) In die maand vervulde zij deze "School voor Katholieke jonge juffrouwen" voor de kostschool der Filles de la Croix te Aspel, bij Rees in Duitsland. Uit de groten-deels tweezijdig bewaard gebleven briefwisseling tussen Thijm en zijn dochter is duidelijk afleesbaar dat Catharina al in een vroeg stadium haar vertrouwen meer aan haar vader dan aan haar moeder schonk. En dit tot grote genoegdoening van Thijm die van oordeel was dat "bij de meest mogelijke gelijkstelling voor het overige, de moeders wel een beetje inniger met de zoons, de vaders met de dochters verbonden mogen zijn." (6) In een brief van 24 december 1862 wordt die opvatting nog eens benadrukt in dezer voege: "Beste kindtjen, als je 't een of ander verdriet hebt, schrijf het dan aan *mij* alleen, en ronduit; geef aan je vader je heele vertrouwen; stort je goede, zwakke meisjeshart gerust voor mij uit. Een vader is sterk genoeg, en tevens wijs en gevoelig genoeg om een geschikt vertrouweling voor al de kleine rampen van het dochterlijk gemoedsleven te zijn; althands een vader, als je 't niet kwalijk neemt, zoals jij hebt, mijn lief kind. Richt in zulk geval je brief aan mij, en zet er op *Stilstee*g." (7) Dan sparen wij der goede Moeder wat haar, met haar hooge gevoeligheid, licht weemoedig maken kan, en jij hebt de voldoening je hart eens ferm te kunnen uitstorten." (8) Wanneer Catharina zich, een jaar later, afvraagt of zij niet alles, en met name heel het uiterlijke aanzien, dient te verzaken omdat dit immers toch niet onze verdiensten voor de hemel verhoogt, wordt zij - in een brief van 19 november 1863 - beleerd op een wijze waarvoor het anno 1978 moeite kost enig begrip op te brengen. "De waereld is nu eenmaal zoo, dat een woord, gesproken door den mond van iemand van meer aanzien, ongelijk meer indruk maakt; en dat het in de oogen der lagere klassen een grooter zegepraal is, voor de zaak der H. Kerk bij voorbeeld, wanneer een Engelsche Lord, dan wanneer een Engelsche bedelaar tot de Roomsche Katholieke Eenheid terugkeert: we moeten ons daarom ook aardsche voordeelen en tijdelijken voorrang trachten te verwerven, om ze als een offer aan de voeten van Christus te kunnen nederleggen." (9)

Een briefje van 22 augustus 1864 brengt groot nieuws voor Catharina: "De goede God zal ons, nog waarschijnlijk binnen het tijdsverloop van je vakantie, een nieuw zusjen of broertjen schenken. En wie denkt je nu wel, dat dat wichtjen (dat God ons beware) ten Doop zal houden? Daarvoor, lieve kind, hebben we *jou* gekozen, en de peetoom zal Jan (10) zijn. Wat zeg je daarvan? Dat is nu al een zieltjen, dat meer bijzonder aan je zorgen wordt toevertrouwd." (11) De 22ste september daaraanvolgend werd dit kind geboren. Zoals Vondel zijn

jongste zoon naar Konstantijn, zo noemde Thijm de zijne naar Karel de Grote: Karel Joan Lodewijk. Nog geen zeventien jaar later zou deze jongen met nauw verborgen trots zijn eerste artikel - een naar de *Gooi - en Eemlander* ingezonden stuk dat de 'Peinture Bogaerts' behandelde (12) - aan Catharina laten lezen die, na het aandachtig bekeken te hebben, haar broertje verzekerde dat het héél véél beloofde ... (13)

Met betrekking tot Catharina's toekomst koesterde Thijm, zoals het een vader past, hooggespannen verwachtingen wier vervulling hij bekroond hoopte te zien door een goed huwelijk: "een goed huwelijk dat is een huwelijk naar haar hart", zo meende Van Deyssel dit in 1893 te moeten toelichten. (14) Natuurlijk kon zij hart en hand niet wegschenken aan de eerste de beste huwelijkspretendent. Thijms heilwens bij gelegenheid van Catharina's zeventiende verjaardag was niet aan dovemansoren gericht geworden. Hij had zijn oogappel toen gewezen op de verantwoordelijkheid en op de verplichtingen die rusten op de draagster van een zo heilige en sublieme naam: "*Catherine* - selon la science linguistique, cela veut dire: *pureté, candeur*; selon l'histoire, cela signifie grandeur d'âme, fidélité à la sainte foi de nos ancêtres, noblesse de caractère. Tu feras de ton mieux de réaliser ces qualités, en t'appliquant à suivre tes modèles: la fille des rois *Ste Catherine d'Alexandrie*, la douce et dévote *Ste Catherine de Sienne*, et la grand'mère (15) que tu as eu l'avantage de connaître encore et de pouvoir apprécier." (16)

Wind en weder dienende zou in juli 1866 een einde komen aan Catharina's kostschooljaren. Al in maart 1865 begon Thijm naar dat, vooral voor hem heugelijke, tijdstip uit te zien. "Wat blijde uren voorspel ik mij - ook uit onze gezamenlijke letteroefeningen!", zo luidt het in een brief van 16 maart '65, die vervolgt: "Ook uwe moedertaal zal zich in al haren rijkdom ontsluyen en u meer en meer leeren uw Vaderland lief te hebben. Wat wij zijn, zullen wij krachtig zijn: *Katholieken; Nederlanders; fatsoenlijke lui*." (17) En op 9 augustus 1865: "Daar, aan den huiselijken haard, zullen wij samen de oude hollandsche familie-tradities dankbaar in waarde houden en de vaderlandsche en huiselijke deugden trachten te beoefenen. Daar zal ik troost en afleiding vinden van de duizenden onaangenaamheden en zorgen des openbaren levens. Daar, hoop ik, onder anderen, u de overtuiging te geven, dat Vondel en Bilderdijk niet achter staan, in adel van gevoelens, in scheppingskracht der verbeelding, in teederheid van gemoed, bij de dichters van andere volken, en dat Schiller (18) een ongezonde, ongeloofige filosofaster is, zonder humaniteit, zonder smaak, zonder warmte van hart." (19) Eenmaal krijgt Catharina de wind van voren omdat ze het gewaagd heeft zich af te vragen of de Hertog van Alva misschien toch wel een weinig misbruik heeft gemaakt van de hem toegekende macht. (20) "*Chère enfant, je dois commencer par te dire que le Duc d'Albe n'a pas abusé de son pouvoir en ce sens qu'il serait contrevenu aux ordres du roi. C'est ce que les chefs des insurgés ont inventé, pour faire accroire au peuple qu'il n'y avait pas de désobéissance à s'opposer aux ordres du Gouverneur.*" (21)

Catharina Alberdingk Thijm als kloosterzuster, 23 jaar

Kort voor het aanbreken van de dag waarop de "correspondance par écrit" zal plaatsmaken voor een "correspondance plus immédiate des âmes" wijst Thijm zijn dochter op de taak die zij te vervullen zal krijgen: "De tweede helft des levens schijnt voor de vaders soms eene zielsbehoefte, een dorst des hartens meê te brengen, die alleen gelaafd kan worden uit de hand eener verstandige liefderijke, Godvreezende en blijmoedige dochter. Stel u de taak, die u wacht, echter niet te zwaar voor. Ik ben bescheiden, en een weinig achting en liefde zijn mij genoeg." (22) Maar eenmaal weer thuis in Amsterdam bleek het huishouden, d.w.z. het toezien daarop, Catharina niet erg te liggen. En het weinig diepgang hebbende leven van het toenmalige meisje van goeden huize, dat de verveling bestreed met het bezoeken van bals en concerten en met het geven van acte de présance op kransjes en jours, kon een intelligente en spitse geest als die van Catharina niet veel langer dan een oogwenk bekoren. Hoe en waarmee zij in de jaren 1866-1869 haar dagen vulde, is mij tot dusver duister gebleven. Echter in 1869 verraste zij haar familie ten zeerste door het onverwacht genomen besluit om "in het klooster" te gaan. Deze wending in de levensloop of, om met haar jongste broer en petekind te spreken: in "de carrière" van Catharina werd, behalve door onvrede met haar doelloos leven, ook bepaald door een haar beschoren tragi-romantisch lotgeval. In een brief van 11 april 1943 verstrekte Lodewijk van Deyssel mij daarover enkele touchante bijzonderheden: "Mijn vader's broêr Paul, die, als Prof. Dr. P.P.M. Alberdingk Thijm (23) zijn geheele verdere leven in en bij Leuven heeft gewoond, was voor zijn Professorschap leeraar aan een inrichting van Middelbaar Onderwijs te Maastricht. Hij was getrouwd met de dochter van een bekend Duitsch geschiedkundige, Prof. Gfrörer. Met diens broeder, Hermann Gfrörer, was mijn zuster verloofd, of zoo goed als verloofd, toen deze een groote reis ondernam. Hoe nu deze toedracht mogelijk is geweest, wát er van de oorzaak was, weet ik niet en kan ik niet gissen; maar na eenigen tijd bleven Hermann's brieven uit. Hij liet niets meer van zich hooren en na een half jaar was de familie overtuigd, dat hij om het leven was gekomen. Dit idee heeft toen zeer beïnvloed het besluit van mijn zuster om "in het klooster" te gaan. Het was het jaar 1869. Zij was een en twintig jaar. Zoo als gebruikelijk was, ging zij toen, onder geleide van mijn vader, afscheid nemen bij de verschillende familieleden, en kwamen zij, op die tournêe, ook bij haar oom Paul te Maastricht.

Op een avond na het dîner stond mijn zuster daar bij de piano en zong, met haar goede zangstem, voor het gezelschap een lied van Schubert, dat o.a. juist een lievelingslied van Hermann Gfrörer was geweest. Terwijl zij daarmee bezig was, ging plotseling de kamerdeur open en kwam, onaangediend dus en geheel onaangekondigd, de door allen doodgewaande Hermann de kamer binnen ... Deze onverwachte terugkomst heeft mijn zuster intusschen niet doen terugkomen op haar besluit naar het klooster te gaan, waarin zij 9 jaar, dus tot 1878, is gebleven."

Voor Josephus Albertus Alberdingk Thijm betekende dit besluit een niet gemakkelijk te verwerken teleurstelling. Omdat hij echter bij de opvoeding van zijn kinderen de staathuishoudkundige leer van het "laisser-faire laisser aller" zo ruim mogelijk toepaste, hervond hij ook in dit geval vrij spoedig zijn passiviteit. "Belijden wij steeds: *Fiat voluntas tua!* zooals Jezus ons leerde bidden!", zo schreef hij in een der eerste brieven die Catharina in haar noviciaat ontving. (24) En op 3 december 1870 - drie dagen voordat zijn "lieve Trijntjen" het novice-kleed zou mogen gaan dragen - hield hij zijn dochter en tevens zichzelf voor: "De geestelijke korporatiën zijn schier nog de eenigen, bij wie getrouwheid, oprechtheid, toewijding te vinden is, en bij wie dus de heiligeliverei eene betekenis heeft." (25) In het najaar van 1871 is het mede de verkillung in het verkeer met zijn eigen vrouw (26) die de gedwongen scheiding van de geliefde dochter veelbaarder aan Thijm bewust doet zijn. Graag put hij nu troost uit fantasieën als de volgende: "Ik wou, dat ik in een celletjen van uw klooster zat, het uitzicht hebbende op uwe groene terrassen; dat mijn kind mij 's morgens te 7 uur een glas melk, te 9 uur een kop thee, te 11 uur een kop bouillon, te 3 uur (na den eten) een kop koffi, en vóór ik naar bed ging, een zoen kwam brengen, recht innig, hartelijk en vroom, met liefde en devotie. Ik zou mijn nonnetjen een kruisjen geven, en zoo mij de wijding der heiligheid daartoe ontbrak, - ook de smart des levens in onze maatschappij, het verdriet, de kwelling van alle dagen, adelen en wijden, en, ik zou het zuiver doen." (27)

De kloosterorde waarbij Catharina was ingetreden, was dezelfde als die uit haar kostschooljaren, te weten de Filles de la Croix die zich voornamelijk aan het onderwijs van meisjes wijdde en die konden bogen op het bezit van kloosters zowel in België als in het Rijnland. Toen Catharina geprofest (28) zou worden - op 6 december 1871 - begaf de familie zich naar het klooster te Theux bij Spa waar de plechtigheid zou plaatsvinden. Ook het nagekomen Kareltsje, op dat tijdstip een jongen van zeven, is bij die gelegenheid getuige geweest van de ongewone geestkracht van zijn zus en tevens peettante. Toen namelijk een der zusters Catharina de symbolische doornenkroon opzette, die zij gedurende de ceremonie dragen moest, werd bij vergissing een speld zó diep ingestoken, dat zij doordrong in Catharina's vlees. De novice uitte echter geen klacht totdat men na de dienst, die uren duurde, bij het wegnemen van de kroon bemerkte dat Catharina's hoofd door bloed overstroomd was!

Zwaarder nog dan deze doornenkroon moet het beroep hebben gewogen dat de vader telkens weer op zijn dochter deed. Opmerkelijk is ook dat Thijm zich in zijn brieven aan Catharina steeds vaker en steeds intenser manifesteerde als de romanticus die hij dan ook in diepste wezen is geweest. "*Il n'y a personne qui me comprend aussi bien que toi*", zo schreef de vader op 22 januari 1873. En op Goede Vrijdag 1875: "Wij, waereldlingen (wij, dichters, vooral) ... hebben een beetjen behoefte aan een onvoorwaardelijk *dévouement*, aan eenige verblindheid te onzer gunste. Als wij sterven, hebben wij behoefte te denken, dat ten minste één hart diep rampzalig zal zijn." (29)

Over een Frans romanticus, nog wel de auteur van *le Génie du Christianisme*, oordeelde hij intussen, in een brief van 8 mei 1873: "Chateaubriand is geen diepe denker, geen groot karakter, hij is oppervlakkig, ijdel en sensueel. Ik zeg het nu scherp; doe er dus wat af." (30)

Een geheel nieuwe wending in Catharina's levensloop deed zich voor in november 1877. Als een der gevolgen van de zogeheten Kulturkampf werden de Duitse huizen van de Filles de la Croix opgeheven, waarbij de religieuzen, krachtens een speciale beschikking van de Heilige Stoel, van hun geloften werden ontheven. (31) Catharina die toen verbleef in het Duisburgse klooster, keerde terug naar Amsterdam om nog diezelfde novembermaand opnieuw de vleugels uit te slaan. Ditmaal reisde ze af naar kasteel Ryn'sk bij Schönsee in West-Pruisen waar zij zich zou gaan wijden aan de opvoeding van de jeugdige dochtertjes der grafelijke familie Sumin Suminski. "Toen ik weêr in mijn vigilante zat", zo schreef Thijm haar in het avonduur van de dag waarop hij Catharina had vaarwel gekust, "viel mij uw vertrek en afzijn zôo op 't lijf, dat ik in tranen uitbarstte; en telkens als ik die vierde plaats ledig zie, of ik denk mij, hoe die lange persoon, in 't blauw of zwart, de deur der achterkamer binnenstreefde, lijdt mijn hart ontzaggelijk. Ik ben te week, te gevoelig, een halve vrouw; en niemand heeft mij ooit zoo bemind als ik bemin." (32)

Catharina's "afzijn" riep ook bij haar toen dertienjarige broer Karel zeer gemengde gevoelens wakker. Via een medeleerling op de kostschool Rolduc te Kerkrade (*De kleine republiek*) kwam hem ter ore dat zijn zuster gouvernante was geworden; een berichtgeving die hem deed griezelen. En dat niet alleen omdat hij het maatschappelijk aanzien van een gouvernante te gering schatte! Hij zal zich ongetwijfeld ook hebben herinnerd in welke mate hij bij tijd en wijle tussen 1870-1872 het leven van zijn Belgische gouvernante Sophie Gelissen en vervolgens, tussen 1872-1875, dat van zijn lijfslavin, het kindermisje Mietje van der Vliet, met dwingen en dreinen had verzuurd. Op 6 februari 1878 vertrok uit het ouderlijk huis aan de N.Z. Voorburgwal 161 een brief naar Rolduc. Daarin schreef Karels moeder onder meer: "Gij hoordet van een jongen, dat Catharina gouvernante was geworden, gij griezeldet er van, arme jongen, en gij wist er niets van zegt ge; en verder dat het zoo tegenstrijdig is dat Frank (33) paard rijdt terwijl dat Catrina uit het huis gaat om haar brood te verdienen. Ja me kind, je hebt niet heelemaal ongelijk en het is zelfs heel natuurlijk dat gij zoo schrijft; ik zal nu mijn best doen om je die zaak op te helderen.

Frank rijdt paard, dat is te zeggen: hij heeft een jaar lang paard gereden; het was tegen onze zin omdat het zoo veel geld kostte en ook omdat het boven onze stand is. Frank deedt het toch en wilde alles zelf betalen. Hij misdeedt hierin want al betaalt men zelf, men mag toch nooit iets doen tegen de wil zijner Ouders. Gods zegen rust niet op zulke kinderen. Hij rijdt nu geen paard meer. Catrina is gedurende zes jaren (bijna zeven) in het klooster geweest en daar heeft zij altijd onderwijs gegeven, zij had bekwamenheden en wilde die gaarne bewaren en er partij van trekken.

Zij wilde examens doen. Daar zij dit nu alles zoo gaarne wilde, daar het natuurlijk zeer treurig voor haar was zich vergist te hebben in hare roeping en daar men niet weten kan of men zijn geld zal behouden, daar zij vooral verklaarde niet gelukkig te kunnen wezen dan in gezelschap, omringd en levende met vele kinderen, zoo hebben wij toegegeven aan haar uitdrukkelijk verlangen van gouvernante te worden.

Lieve jongen, ik zeg je de geheele waarheid: wij zijn volstrekt niet rijk maar het was niet noodig dat Catrina eene betrekking zocht; wij konden haar zeer goed onderhouden; zij heeft het echter zelf zoo gekozen. Zij wil werken en omringd zijn van kinderen. Daar nu mevrouw Diert (34), de vriendin van Vader, gehoord had dat Catrina examens had gedaan, en zich nuttig wilde maken en zij door haar Oom de Baron Rogalla Zawadski was aangezocht om voor eene poolische Grafelijke familie eene gouvernante van fatsoendelijke huize te zoeken, zoo heeft zij deze betrekking aan de hand gedaan en daar het zeer lieve menschen zijn en er zeven kleine gravinnetjes op te voeden waren zoo had Catrina erg veel zin in die betrekking en omdat wij zagen dat zij het zoo gaarne deedt hebben wij er in toegestemd. Nu dacht ik dat Catrina je zelf er over geschreven had en ik behandel die zaak niet graag omdat ik liever had dat zij thuis was.

De streek daar zij is, is zeer koud en zelfs zoo dat de geheele familie Suminski gedurende de wintermaanden niet in de lucht komt als alleen om Zondags per rijtuig of per arreslede naar de kerk te gaan. Zij zijn rijk, het is eene ouderwetsche Heerlijkheid. De Graaf is gebannen uit Polen om zijne staatkundige denkbeelden en omdat hij heeft meegewerkt aan de vrijmaking van Polen. Zijne goederen zijn verbeurd verklaard, maar toch bezit hij nog acht Dorpen. Het zijn geene Dorpen zoo als Hilversum, het zijn arme Dorpjes waarin de daglooners wonen die zijne landen beploegen. Zij hebben dertig paarden, waarbij vijftien rijpaarden voor de Graaf en twee voor de Gravin; de overige zijn trekpaarden. Er zijn intendanten, jagers, kameniers, bonnes, knechts, twee gouvernantes en meiden. Zij behandelen Catrina als eene Dochter. De beide zonen liggen aan de Universiteit te Posen school en er is een abbé in huis die vroeger hun gouverneur was. (...) De menschen leven heel eenvoudig en de Gravinnetjes krijgen 's morgens voor hun ontbijt droog brood met melk, slapen in houten kribbetjes en gaan allereenvoudigst gekleed.

Als men u vraagt waarom Catrina gouvernante is geworden moet gij maar antwoorden: omdat zij zoo veel van kindren houdt; maar gij moet er zoo weinig mogelijk over spreken, dat doen wij ook. En als men vraagt waarom Frank paard rijdt, moet je maar antwoorden dat hij het maar een jaar gedaan heeft, hoor me jongen."

Zes maanden later hoefde Catharina's jongste broer zich niet langer zorgen te maken over eventuele pijnlijke vragen aan zijn adres. Catharina had toen weer voorgoed kasteel Ryn'sk verlaten. Waarom zij deze werkkring opgaf, en na zó korte tijd, wordt uit de be waard gebleven documenten niet duidelijk. Dat Catharina in volmaakte harmonie van de familie Suminski afscheid nam, laat zich aflezen uit een sonnet, door Jos. A. Alberdingk Thijm op 1 augustus

1879 toegericht *A Madame la Comtesse Suminska, née Comtesse Piwnicka (à sa terre de Ryn'sk)*, van welk sonnet de eerste regel luidde: "Des rives de l'Amstel agreez mon hommage!" om uitermate hooggestemd te besluiten:

Rarement le Seigneur de ses plus riches dons

A comblé ses élus, comme il combla votre âme:

Le monde en refléchit les bienfaisants rayons. (35)

In de zomer van 1878 verbleef Catharina, samen met haar uit Menton overgekomen vriendin Mathilde Monnard (36), weer voor korte tijd in Amsterdam. Vanuit die stad bezocht zij, in juni of begin juli, haar toen dertienjarige broer Karel, sinds zijn verwijdering - op 29 mei 1878 - van de kostschool Rolduc in het Limburgse Kerkrade, leerling van de door Paters Jezufieten bestuurd kostschool te Katwijk. "Ik had haar", aldus Van Deyssel in zijn *Gedenkschriiften*, "tusschen mijn vijfde en mijn veertiende jaar, slechts enkele malen gezien, - misschien drie of vier maal, als mijn ouders met mij en mijn kindermeid Mietje van der Vliet haar in hare kloosters te Luik, te Theux bij Spa, en te Duisburg, voor enkele dagen bezochten. Ik kende haar dus alleen als non. Te Katwijk nu kreeg ik bezoek van eene dame, die door haar grootte, door hare statigheid en levendigheid, door hare kostbare kleurige kleeding, door hare welriekendheid en de zachte ruisch- en schuifgeluiden van fijne, dunne kleedingstukken over elkaâr, door haar stem en bijzonder soort van lieve toenadering, - waarbij zij zich voortdurend in den knaap indacht; door hem voorstellen te doen, die juist naar zijn smaak waren, en alles "best te begriipen" wat hij deed en vond, - een grooten indruk op mij maakte. Zij had verschillende snuisterijen en eetwaren voor mij medegebracht, die van een ander soort gedachte ten opzichte van den jongen en dientengevolge van een andere keuze blijk gaven, dan dergelijke oplettendheden van mijn moeder zouden doen.

Wij deden samen een maaltijd in de spreekkamer van het gesticht, en werden daarbij bediend door een Broeder ... Behalve de genoemde eigenschappen mijner zuster bleek ook reeds aanstonds die, dat zij het leven eene vertooring vol bonte, buitensporige ervaringen en lotgevallen achtte, en de dingen, ook aan knapen, vertelde om in de eerste plaats te doen uitkomen hoe onverwacht, verbazend en erg alles was. Er gebeurden bijna geen andere dan bijna ongeloofelijke dingen. Duidelijk bleek de neiging aan een kind fellen indruk maken - de groote-menschendingen te vertellen. Alles was mij natuurlijk als roman-hoofdstukken, zoo als ik er nog maar zeer weinig kende. (Ik kende, na de kinderboeken, slechts roodhuiden-verhalen en den roman *Peregrin* door de gravin Ida Hahn-Hahn, een der weinige te Rolduc geoorloofde romans.) Ik verliet mijn zuster met heet hoofd en moest onmiddellijk, toen ik weër alleen was, wat lekkers eten, om mijn geestelijke verrukking er met een zinnelijke te completeeren." (37)

Terecht maakte Van Deyssel gewag van de grootte en statigheid van Catharina. Deze statigheid overigens - evenals de typisch grote neus - bijna alle Thijmen eigen, springt onmiddellijk in het oog op de van Catharina bekende portretten waarop de neus doorgaans een lorgnet ondersteunt. In het algemeen had Catharina's uiterlijke

verschijning iets massiefs, iets nagenoeg mannelijks. Joris-Karl Huysmans zou op 5 oktober 1895 Catharina's briefstijl kenschetsen als "singulièrement virilement". (38) Niettemin kon Van Deyssel in de veertiger jaren van deze eeuw verklappen dat omstreeks 1878 een in het Amstelhotel logerende markies de Neufville zich eens tegenover Catharina liet ontvallen: "I should like rather to be your lover than your father". (39)

In augustus 1878 moest Thijm andermaal van zijn dochter afscheid nemen. Sterker dan ooit te voren manifesteerde zich bij Catharina "het verlangen om iets te doen, iets nuttigs en schoons te doen, om naar een of ander bijzonder doel te streven". (40) Zij wilde zich aan de opvoeding van jonge mensen wijden, een weeshuis of school stichten, "op de een of andere wijze haar fijnere paedagogische inzichten, - door het langdurig verkeer met kinderen van allerlei stand en ontwikkeling in de kloosters gescherpt - in de algemeene praktijk toepassen". (40) Elders (in Menton en in Keulen) ging zij zich voorbereiden op verschillende examens - Lager Onderwijs, Duits en Frans - die zij met groot gemak en binnen de kortst mogelijke tijd met gunstig gevolg wist af te leggen. Spijts deze beslommeringen werd de vader met brief op brief bedacht. "Come me tu nous a rendus heureux avec tes lettres! Nous les avons dévorées. Elles ne me quittent pas", aldus Thijm op 16 augustus 1878, toen hij Catharina op het hart drukte: "Continue à nous donner tous ces détails. Tes tableaux pittoresques me font souvent venir les larmes aux yeux, même aux endroits les moins visiblement touchants: tellement ma main sent l'animation de la vie sous les plis de la description. Nous t'embrassons op het innigst. Continue, je t'en prie, tes mémoires. Ton Père, who is so fond of you." (41) Dat een dergelijke lofprijzing Catharina stimuleerde, blijkt uit Thijs brief van 4 september 1878. Hij kan daarin zijn dochter dankzeggen voor een "grootbrief" van "32 précieuses pages! Tout ce que tu racontes m'intéresse au plus haut degré et la forme dans laquelle tu décris tes sensations, me plaît infiniment. J'aime à reconnaître dans ta lettre la photographie de tes sentiments et sensations. Il y en a quelques-unes que tu jugeras bientôt devoir combattre. Il ne faut pas s'adonner à la mélancolie. C'est un suicide sur large échelle ... mais je suis heureux d'avoir l'empreinte fidèle de tes idées les moins préméditées." (42)

In deze periode "kwam als 't ware plotseling de groote karaktertrek van het geslacht, de aanleg voor de letterkunde, ook bij Catharina voor den dag. Zij ontdekte dat zij bestemd was om schrijfster te worden". (43) Op 11 september 1878 kreeg zij de bijval van haar vader: "Je vois avec plaisir que tu veux te mettre à écrire", alsmede diens raad: "Copie autant que possible des personnes vivantes, que tu as vues de près. Il faut écrire en Hollandais, tu te dois à ton pays et tu es restée pénétrée du genre hollandais, de la saveur de la vie hollandaise, au convent, à l'étranger partout. Tu peindras très bien la nature, en copiant. Quelquefois tu as dans les lettres des traits dignes d'un grand paysagiste. Celui-ci ne connaît pas toujours le nom des arbres qu'il rend si bien." (44) Reeds eind november 1878 is Catharina's eerste roman voltooid. "C'est d'un co-

loris vigoureux. Je crois que ça ne sera pas trop incohérent, quoique tu prennes de grandes libertés dans l'ordre des scènes, racontant d'abord l'issue des choses qui doivent encore se passer, mais je répète: je crois que tu ne passes pas les règles en cela. Sans aucun doute ce livre sera vendu; mais ma conscience n'est pas tranquille", aldus Thijm op 26 november 1878. (45)

Het betrof hier een uitvoerige roman over Catharina's impressies van het kloosterleven. "Dit had", aldus Van Deyssel, "een in zijn soort bijzonder belangwekkend boek kunnen zijn. Er bestaan bijna geen boeken over het kloosterleven van auteurs, die dat leven zoo lang persoonlijk hebben medegemaakt. Juffrouw Thijm zond haar werk echter aan de heeren Everts (46) en Schaepman ter beoordeeling, die er de uitgave van ontraadden, van meening zijnde, dat men niet "de wonden" moest "bloot leggen". De roman, de beste door juffrouw Thijm geschreven, verscheen dus niet." (47)

Wat wel doorgang vond en steeds weer doorgang zou blijven vinden, dat was Thijms verdriet over het altijd weer opnieuw moeten missen van Catharina's aanwezigheid. Op Oudejaarsavond 1878 schreef bij aan zijn lieveling: "Ik zit in de knel tusschen allerlei drukten. Waart gij hier, dan zat ik tegenover U, was bij U, een goed deel van den tijd, en kon zoo twee dingen gelijk doen: arbeiden zoo als de maatschappelijke plicht het vordert, en liefkozen wie mijn hart mij aanwijst. Nu moet ik met een gloeyend hoofd even tot U opzien; en zijn deze twaalf regels geschreven (gelezen), dan wijk ik weer in mijn hollandschen nevel wech. *Enfin! Gij kent mijn hart. God zegene U!*" (48) Tien dagen later is de toon weer vrolijk: "Het gaat me goed, ook aan de Akademie: dáár voel ik mij gelukkig. (...) Ik moet spreken bij de onthulling van Potgieter's monument (49) op het kerkhof, 3 Feb.; doe een schietgebedtjen dat ik goed geïnspireerd zij; want maken kan ik zoo iets niet. Ik druk je aan mijn hart met oneindige teederheid." (50)

Omstreeks deze tijd begint Catharina, onder het pseudoniem Aagje Koper - een badvrouw die zij in Zandvoort had leren kennen - kleine stukjes te schrijven in de recent opgerichte *Familiebode*, in *De Huisvrouw* en in andere vrouwenblaadjes uit die dagen. Niet alleen dat dit werk aan Catharina niet de bevrediging gaf die zij daarvan had verwacht, zij raakte ook nog overspannen. Vol bezorgdheid voor de gezondheid van zijn dierbaar kind, bezwoer Thijm haar (op 7 februari 1879) zich toch wat meer in acht te nemen en het plan om ook "komische korrespondenties voor dagbladen" te maken, te laten varen. Kennelijk met de bedoeling zijn dochter wat op te monteren, vertelde hij in diezelfde brief: "Gisteren hebben wij ons diner gehad (51) - van 70 couverts in 't Amstel-hôtel, zeer goed, maar geen menu. Het heeft er gedreund en gedaverd van de toosten. Ik heb op den Burgemeester moeten drinken (ik was Vice-President), 't deed mij plezier, want het heeft ons verzoend. Sedert ... de Unie van Utrecht ... waren wij op gespannen voet. Ik had geweigerd daaraan meê te doen." (52)

Voorjaar 1879 is Thijm weer zo gelukkig te kunnen juichen: "Les feux de joie sont dans nos coeurs! Nous ne comprenons rien à ta demande "si nous pourrions te loger!" C'est une petite coquetterie

.... C'est drôle que c'est dérivé de *coq*, et cependant ce ne sont que les poules qui ... pardon! le bonheur ne rend pas galant. Viens, tu iras avec moi au théâtre et ... avec maman ... naar de kongregatie (53) ... als je zoet bent. Quel dommage que tu ne sois pas venue à temps pour les *Vondel-feier*. Cela a toute une queue ... Une guerre a éclaté entre les docteurs Pierson et Schaepman. Nous te raconterons cela en long et en large." (54) Op 27 juni van dat jaar is er weer een lichtpunt voor Thijm in het verschiet: "Ik ben toch zoo blij dat je in September weêr in 't land komt. 't Is mij een zonschijn over den nazomer." (55) Maar ook deze keer zou hem - door Catharina's "zich maar niet kalmeerende behoefte aan lokomotie" (56) - de aanwezigheid van de "most-and best beloved" slechts voor de duur van circa een jaar gegund zijn. Al op 13 oktober 1880 moet Thijm voor de zoveelste maal schrijven: "Adieu kind, ik mis je erg en ongaarne." (57)

Intussen had Catharina kennis gemaakt met Jonkvrouwe Louise Antoinette Stratenus (geb. 3 augustus 1852 Zeist, overl. 20 maart 1908 Princenhage), een wat teer gebouwd en misschien wel overgevoelig maar ook bijzonder mooi meisje. Les extrêmes se touchent! Uitgerekend dit meisje voelde zich aangetrokken tot de robuuste en doortastende Catharina. Een en ander overigens zeer tot genoegen van Thijm, want volgens de wat malicieus aandoende opmerking van Gerard Brom bezat Louise Stratenus de drievoudige verdienste: een freule, een nieuw katholiek en bijzonder een vriendin van Thijs's dochter te zijn. (58) Toen Thijm in september 1881 met Catharina's vriendin kennismaakte, verhief hij haar vrijwel onmiddellijk tot zijn "bien chère amie" en later zelfs tot zijn "excellente amie". Uit een brief van 30 september 1881 mocht Louise Stratenus vernemen: "Jamais, après une si courte connaissance, je n'ai senti à ce point qu'une sympathie, cette confiance sans bornes, serait éternelle. Que vous êtes bonne et dévouée! Quelle vivacité d'esprit, quelle netteté dans le raisonnement, quelle noblesse dans les procédés, quelle distinctions dans la manière de s'enoncer, quel tact, quelle retenue unie à la plus franche sensibilité!" (59) Is dat al "des Guten zuviel", nog geen week later (4 oktober 1881) wordt er een fors schepje bovenop gedaan: "J'espère que le bon Dieu ne m'en voudra pas trop, si je me soustrais un moment à ma besogne obligatoire, pour prendre un peu d'haleine, "in uw zalige nabijheid", comme Bilderdijk, mon maître, s'exprimait au sujet d'une femme (60) qui, comme auteur, avait son mérite, mais qui, sous tous les autres rapports, in uw schaduw niet kon staan. Racontez-moi vos peines, même si je ne puis y apporter remède. Portées à deux, elles sont moins lourdes. Tesselschade déjà l'a dit: "Hij stell'zijn leedt te boeck; dan heeft hij 't niet t'onthouden" (...) Tout ce que j'entends de vous et ce qui échappe à Catherine vous fait toujours monter dans mon appréciation." (61)

De moeilijkheden waarop Thijm hierboven doelde, waren van financiële aard. Door onervarenheid en naïef idealisme was Louise's grote fortuin er bij ingeschoten. Zij had daardoor schulden moeten maken. Omdat een faillissement de schuldeisers niets zou opleveren, was - eind 1881 - de kans groot dat Louise zou worden gegijzeld. Zij

Louise Stratenus, ± 20 jaar

wachtte deze mogelijkheid echter niet af maar reisde - zodra zij van een gerechtelijke vervolging lucht kreeg - naar Amsterdam waar zij Catharina wist te bewegen samen met haar de nachtboot naar Londen te nemen en aldus uit te wijken naar Engeland: Louise in het bezit van vijftig, Catharinamet medeneming van zeventig gulden! In Londen/Bayswater namen zij voorlopig hun intrek in een pension aan de Westmorelandroad 38, al betrekkelijk vlug geruimd voor een eigen appartement, Powys Square 18, in dezelfde stadswijk. De vriendinnen waren aan Bayswater zo gehecht omdat zij er 's Zondags ter kerke konden gaan in hetzelfde godshuis dat ook gefrequenteerd werd door Keizerin Eugénie, de echtgenote van Napoleon III, die op 4 september 1870, dus twee dagen na de capitulatie te Sedan en de gevangenneming van Napoleon III, de Tuilerieën moest verlaten en via België naar Engeland vluchten. Louise en Catharina voelden zich lotsverbonden met deze Keizerin! In een brief van 23 maart 1882, afgestempeld te Londen/Paddington, berichtte Catharina - aan haar jongste broer- en nagenoeg in één adem: "Ik schrijf morgen voor het Handelsblad een nieuw artikel over Alma Tadema (62), ik heb hem en zijn atelier bezocht, één dag vóór dat de Prins van Wales er kwam" en "Ik zit alle Zondag vlak achter de Keizerin Eugénie in de kerk, zodat als zij gaat zitten, haar rug tegen mijn hand komt". Het valt, tussen haakjes op, dat juist ten tijde van dat gedwongen verblijf in Londen Catharina's uitgelatenheid een hoogtepunt bereikte. Over haar Vader schrijft zij als over "die lieve goede Proffie" en aan de Nieuwjaarswensen aan haar jongste broer geeft zij dit intro mee: "Lief Thijmpie, Geluk! Heil! ... God bless you, my darling, my own dear genius, and make of you the Napoleon of our tribe! A happy New Year, my godson! Dank je wel! Pietje, voor je allerliefste brief!"

Omdat er brood op de plank moet komen, schrijven de beide dames van de vroege ochtend tot in de late avond: zowel in het Nederlands als in het Frans en Engels. Volkstijdschriften, stuiversmagazijnen en dergelijke worden door hem voorzien van veelal romantische liefdesgeschiedenissen en onwaarschijnlijke avonturenverhalen, doorgaans onder schuilnamen als Prinses Elsa, Meta von Zweimarck, Jan Steen, Paul Mertens, enz. Tussen die bedrijvigheid door vond Louise nog de tijd om - van Protestantse origine als zij was - over te gaan tot de Katholieke Kerk. "C'est avec une profonde émotion", aldus Thijm op 13 januari 1882, "que j'ai lu ce que c'est passé avant-hier dans la chapelle des P.P. Jésuites. Dieu soit loué de ce qu'Il a ouvert sa main et que le rayon de sa grâce a illuminé et conforté l'âme souffrante de notre amie! Vous voilà donc une des nôtres dans le sens étendu et dans le sens intime du mot. Vous êtes maintenant la soeur de Catharine, puisque vous êtes sa filleule contemporaine". (63) Louise's bekering heeft intussen maar korte tijd stand gehouden. In latere jaren ging haar belangstelling meer uit naar het Leger des Heils, waarvan zij een trouw en actief lid moet zijn geweest.

In 1882 ging het er haast op lijken alsof Catharina een weinig op de achtergrond was geraakt. Het was nu vooral haar "lieve vriendin" die met lange epistels werd bedacht. "Votre ami très con-

stant", zo noemde Thijm zich in een brief van 3 juni 1882, die aldus eindigde: "Permettez au modèle du portrait, que Catherine m'a demandé pour vous, de vous prier de vous entre-embrasser en son nom". (64) En op de feestdag van Petrus en Paulus, dus op 29 juni 1882: "Ja, ja, kom tot ons! Wij willen u tenminste voor eenige weinige dagen toonen, dat "God den wind voor het geschoren lam verzacht. (...) Menigmaal reeds in de onaangenaamheden, waarmede ook mijne loopbaan in dichte warrelstruiken beplant is, heb ik een troost gevonden in uw onlangs gebezigd woord: "on ne reste jamais au milieu d'une semaine". Vaarwel dus en *à bientôt. Tout vient à temps pour qui sait attendre*. Maar 't is wel een kunst." (65)

Catharina en Louise zijn inderdaad gekomen en zij hebben toen veertien dagen, van 1 tot 16 augustus 1882, ten huize van een overgelukkige Thijm doorgebracht. Hun verblijf in Nederland werd benut o.a. om allerlei zakelijke kwesties te regelen betreffende het begin juni 1882, vanuit Londen, te Rotterdam opgerichte weekblad voor meisjes, *Lelie- en Rozeknoppen*, een blad dat met ingang van 1 juli 1887 werd voortgezet als *De Hollandsche Lelie*. Weekblad voor jonge Dames onder Hoofdredactie van Catharina Alberdingk Thijm. Aan *De Hollandsche Lelie*, die werd uitgegeven bij W. Cremer te 's-Gravenhage, werd ook enkele malen meegewerkt door Marcellus Emants. Aan het nummer van 18 april 1888 droeg hij een artikel bij over *Het nationale in het leven en in de letterkunde*. (66) Thijm was dermate enthousiast over dit "meisjesweekblad", dat hij op 8 juli 1882 aan zijn "lieve Thrijn" liet weten "dat, als ik iemand was van veertig jaar en niet van je familie, ik het een geluk boven honderdduizenden rekenen zou, indien de redactie van dat blad mijne levensgezellin kon worden". (67)

Aan volharding ontbrak het Catharina waarachtig niet. Toen zij telkens weer te kampen kreeg met schrijfkrimp in de rechterhand, ging zij zich toeleggen op het schrijven met de linkerhand. Voortaan kon zij zich de eerste helft van de dag van haar réchter en in de tweede helft van haar linker hand bedienen! Thijm heeft gehuiverd toen hem die tour de force ter ore kwam. En hij zal ook, naar mag worden aangenomen, hebben gehuiverd toen Catharina in 1886 de "kiesheid" had om exact één dag na de tweeëntwintigste verjaardag van haar jongste broer, als deel VI van de bij Jan Leendertz en Zoon te Amsterdam verschijnende reeks, "Onze Selekt", een roman in het licht te geven die op allesbehalve sympathieke wijze het karakter en een aantal avonturen van Karel Alberdingk Thijm tot onderwerp had. Van Deyssel drukte zich wel zeer eufemistisch uit toen hij mij op 27 november 1943 schreef: "Dat bij het "scheppen" van *De Hutstiran* (titel van de bedoelde roman - H.P.) ook aan ondergeteekende gedacht is, - en die dan niet beschouwd door een bril van warme sympathie - is niet onwaarschijnlijk".

Karel Alberdingk Thijm verschijnt in dit curieuze boek ten tonele als Henri van Duinval, een breedgebouwde jongen van zeventien, met een brutaal bleek gezicht, maar iets zwaks en goedigs in de bruine ogen. Van de verschillende scholen die hij bezocht had, was hij na korter of langer tijd weggejaagd, "of wel een Directeur van de school had aan de ouders beleefdelijk verzocht hem terug te nemen,

omdat de omgang met andere jongens nadeelig op hem werkte ... Dat was minder eerloos dan het weggagen, - en, misschien zou hij zich beteren. Zou hij zich beteren? -!" Deze interpunctie verraaft reeds dat het antwoord negatief zal uitvallen. Trouwens drie bladzijden eerder is Henri al aan ons voorgesteld als "het pedantste jonge mensch dat men ooit kon ontmoeten. (...) Hij erkende niemand en niets boven zich; hij stelde eigen bevrediging tot basis van al zijne handelingen. (...) Hij waande zich alles veroorloofd en vermeed alleen datgene waarbij de inmenging der politie te duchten was. Al de maatschappelijke verhoudingen, alle wetten vond hij kleingeestig en verouderd, hij onderwierp er zich slechts schijnbaar aan om de lichamelijke ontberingen, aan een gevangenschap verbonden, te ontgaan." Ook legde hij zich er op toe "zich door een ieder te doen haten. Met dit oogmerk weigerde hij zijn leveranciers te betalen, en gedroeg zich dusdanig in verschillende koffiehuzen, dat hij er uitgeworpen werd.

Als Henri het - in hoofdstuk VI - gebracht heeft tot redacteur van *De Nieuwe Ster* (68), is het hek helemaal van de dam. Huiselijke scènes zijn dan aan de orde van de dag. Nu eens sleept Henri zijn zuster Elise bij heur haren door de kamer, dan weer werpt hij haar bierkruiken en flessen naar het hoofd of - ergst van al - steekt hij haar japon ... in brand! Deze schier rusteloze destructieve bedrijvigheid bereikt een hoogtepunt op blz. 99. Een groot geraas in huis doet Elise "ontzet hare kamer verlaten, zij meende dat het huis instortte: het was een rinkinkelen van scherven, gevolgd door harde slagen, alsof balken naar beneden vielen. Elise vloog de trappen af naar de huiskamer, zij kon slechts met moeite zoover komen, stukken spiegelglas en porselein bedekten de trappen, zij meende ook gebroken meubels te zien, en beneden, bij de keuken, hoorde zij een vrouwenstem kermen "o God! o God!"

Wanneer Elise de huiskamerdeur opent, ziet zij daar Henri in hemdsmouwen, doodsbleek, met uitpuilende ogen en 't schuim op de mond. "Het was als of de verschijning van Elise hem waanzinnig maakte; hij schudde de groote canapé, waar hij bij stond, hief haar met reuzenkracht op en: "Moeder, houd mij vast, want", gilde hij, "want ik verpletter haar, zoo waar ik hier sta!" - En door overmacht van drift zonk hij zelf in elkaâr op den grond, terwijl het zware meubel met donderend geraas voor Elise's voeten neêrviel." Maar reeds vlucht Elise de kamer uit. Op het portaal botst zij tegen de knecht op. Zodra deze haar met bloed bevlekte zakdoek ziet, merkt hij op: "Als de juffrouw er maar niet zoo kwaad aan toe is als onze Neeltje." - "Wat mankeert haar?", vroeg Elise plotseling, haar eigene pijn vergetend. - "De jongenheer heeft haar van de trappen gegooid en ik vrees dat zij een been gebroken heeft; zij ligt beneden te kermen en wij kunnen haar niet opkrijgen."

Op blz. 101 taxeert Henri's moeder de schade, door Henri's uitbarsting veroorzaakt, op een paar honderd gulden. Ga maar na: "Zijn eigen waschtabel met toebehooren en spiegel had hij, zoowel als de canapé, pendule enz. verbrijzeld, en zeker was nog het geval van Neeltje het treurigste zoo niet het kostbaarste, want mevrouw van Duinval achtte zich verplicht haar verzorging, dokter enz. te

betalen." Met de publicatie van deze rimram schijnt Catharina behoorlijk succes geoogst te hebben, zoodat zij dan ook korte tijd later haar broer Frank op soortgelijke wijze à faire nam in de roman *Een verwoest leven*.

Nog voordat Catharina zich zette tot het schrijven van *De huistiran* had zij, in nauwe samenwerking met Louise Stratenus, een begin gemaakt aan de roman die beide dames - zo dachten en zo hoopten zij-beroemd zou maken. In Londen waren zij in kennis gekomen met een dame die beweerde dat zij eigenlijk de oudste dochter was van Koningin Victoria, maar dat de toenmalige Duitse kroonprinses destijds haar plaats had ingenomen als ondergeschoven kind. Uit dit contact resulteerde de in 1887 te Arnhem verschenen roman *Een koninklijke misdaad/ Roman uit onze dagen*. Het enkel onder Catharina's naam uitgekomen boek maakte een enorme opgang onder het leesbibliotheek-publiek. In de derde jaargang van *De Nieuwe Gids*, 1888 I, blz. 286-293, werd de roman beoordeeld door niemand minder dan Frederik van Eeden. Enkele citaten: "Mej. Thijm's boek, vooral het eerste deel, is het model van een "silly novel by a lady novelist". Er heerscht een plechtige conventie-toon. Men zegt er niet: "Hoe gaat het?" maar "Hoe gevoelt gij u, zuster Maria Josepha?" Er komen veel rozenlippen en warme kussen in voor. De personen verbleeken om de haverklap in allerlei nuances, van lichtelijk tot doodelijk. Eens zelfs worden de vingers eener dame van aandoening loodkleurig. Deze gevoelige persoon heet dan ook begiftigd met een "fijnbesnaarde wilgennatuur". Herhaaldelijk "leent" men elkaar "verstrooide ooren" - zeker een merkwaardige bezigheid. (...) Mejuffrouw Thijm, die zoo'n buitengewone vrouw wil zijn, zal niet boos worden als ik haar roman een mal boek noem. Ik doe dat niet om haar te hinderen, maar omdat ik veel sympathie heb voor haar bedoelingen. Stel eens dat dit werk vertaald werd, - het is met den smaak der menigte in 't buitenland lang niet zoo ellendig gesteld als hier - zou men dan geen straatje om moeten loopen als er een vreemdeling aankwam? Zou men zich nog aan een Engelsche table d'hôte durven vertoonen en de blikken trotseeren van George Eliot's landgenooten?"

Een koninklijke misdaad, in snel tempo gevolgd door *Koningsliefde* en *Prinses Roburg*, had het de vriendinnen financieel mogelijk gemaakt zich in 1888 in Brussel te vestigen en wel als kostdames in het klooster der Chanoinessen de Berlaymont, welk in de Rue de la Loi gelegen klooster alleen toegankelijk was voor meisjes die een bepaald aantal kwartieren in hun familiewapen voerden. Weer werd een weekblad gesticht: *La jeune fille* dat bovendien - met dezelfde of ongeveer dezelfde inhoud - te Parijs uitkwam en daar onder de titel *Journal des jeunes filles*. Een en ander droeg er toe bij dat onze dames min of meer "gevierde" figuren waren geworden. Catharina's nicht Elizabeth Alberdingk Thijm rekende het zich tot een eer bij herhaling met Catharina verwisseld te worden (69) en zelfs Lodewijk van Deyssel memoreerde in een brief aan mij, d.d. 15 september 1945, niet zonder trots dat op de door Catharina en Louise gehouden "jours" zowel Waalse als Vlaamse schrijvers en schilders en andere kunstenaars hun opwachting maakten. Onduidelijk blijft intussen waarom, gezien de uitstekende spoorverbinding tussen Brussel en

Amsterdam, de bezoeken aan die laatste stad steeds zeldzamer werden. Op 16 februari 1888 vroeg Thijm zich af of hij het nog beleven zou Catharina in de Paasvacantie weer te zien: "De luï sterven als ratten om me heen. Arnold Borret is dood; de "lange" Jansen, de vriend van Mgr. Everts; Dr. Nuijens is ten volle bediend." (70) En op 28 november 1888 - bij gelegenheid van Catharina's 39 ste verjaardag - weet hij haar alleen een *regret* te schenken: "Een *regret*, dat ik mijn laatste levensdagen ver van mijn eenige dochter moet slijten! Wat zal men er tegen doen? 't Zijn de omstandigheden. *Pourvu que tout marche!* Bij mij gaat dat marcheeren goed, wat kracht voelen en geëerd worden betreft - maar dat ellendige geld! (71) Enfin, we moeten maar zien er door te rollen". (72) Thijm laatste brief, van 9 maart 1889, is een brief gericht aan Catharina: "Ik ben door en door ziek. Ik moet dus eindigen. Mijn slapeloze nachten zijn verschrikkelijk. Gods wil geschiede! Ik omhels je innig." (73) De volgende dag bereikt Catharina een telegram: "Père va mieux, strict repos nécessaire". Zij reist onmiddellijk naar Amsterdam. Om kwart na twee in de middag van 17 maart 1889 weet zij haar vriend en vader voorgoed uit haar leven geweken.

Weltra zal ook de jongste broer zich van Catharina distancieren, onaangenaam getroffen als hij werd door de ongevraagde zusterlijke adviezen met betrekking tot zijn sexuele leven. En ook zat hem nog iets anders dwars, zoals zich laat aflezen uit een brief van 28 december 1891 aan zijn intimus Arnold Ising Jr.: "Mijn zuster zwerft door Europa, gescheiden van haar zielsvriendin en ten prooi, naar ik hoor, aan een akuut stadium harer zenuwziekte. Zij wilde eerst naar een klooster gaan om te bekomen, in Beyeren, maar toen ze al een rondreisbillet genomen had, hoorde zij, naar zij berichtte, dat het klooster op een ongenaakbare rots gelegen was, waarheen men alleen kon komen over een meer, waar het altijd stormde en waar de schipper altijd dronken was, en aan dat meer kon men alleen komen door nacht aan nacht over ongebaande wegen in een slecht getimmerde wagen stapvoets te rijden te midden van loerende rooversoogen; enfin een hoofdstuk uit een harer romans. Zij ging dus niet naar het klooster in kwestie, maar wilde naar Rome of Moskou. Ze is, geloof ik, geïndigd met naar Arnhem te gaan. Maar men houdt deze zaak voor mij zoo veel mogelijk geheim, omdat, veronderstel ik, ik niet weten mag, hoe mijne zuster aan het geld voor al haar reizen komt. Want zij is den heelen zomer op reis geweest, naar tal van lustoorden, badplaatsen en hoofdsteden. Ik vind zeer gemeen, dat de beheerder van mijn moeders financiën heeft klaar gespeeld, dat verschillende mijner familieleden geld in mijn zusters Weekblad staken tot een bedrag van 4 a 5000 gulden, waarvan niemand naging of het in het blad werkelijk gestoken werd, terwijl hij mij f 5,- weigerde, die ik hem bij den eersten verjaardag van mijn moeder na mijn vaders dood vroeg om een kadootje voor haar te koopen." (74) Een jaar later is de situatie ongewijzigd: "Mijn zuster is voortdurend op reis en geeft ongelooflijk veel werken uit. Iedere twee maanden een roman in twee deelen. Pas had zij zich te Hoogerheide bij mijne moeder gevestigd en had daar drie maanden vertoefd, - in dien tijd 18 maal op reis gaande en langs mijn woning met den

stoomtram komende, - of zij is thans te Parijs gaan wonen, om wel-dra, vermoed ik, over Rome en Moskou naar New-York te vertrekken. Gedurende onze ziekte-tijdperken is zij vrede komen sluiten met mijne gade; *ik* zie haar echter niet. Hiervan is het snuggere gevolg, dat zij nu en dan mijne gemalin komt bezoeken, terwijl ik, alleen, in een ander vertrekje, zit. Zij heeft het stille klooster te Hoogerheide, - in welke gemeente mijn moeder de eenige "mevrouw" is - geheel van haar bruyant en avontuurlijk, bijna prinsesse-achtig leven vervuld, met tal van veelkleurige, lange slepende, zijden en satijnen en fluweelen gewaden, haar kamer vol byouterieën, bloemen, parfumerieën en schrifturen, wêreldsch en "artistiek". Zij verzendt en ontvangt 30 post-stukken per dag en reist met vijf koffers. Daarbij is zij lang van stuk als een reuzin en is, aldus de geheele omgeving impressioneerend, te midden van buigende beambten van vervoermiddelen, door deze streken getrokken." (75)

Te Parijs kwam Catharina in aanraking met de viervoudig gepromoveerde gezant van Haïti aan het Engelse Hof, Dr. Janvier de la Motte, die tussen 1881 en 1890 een twintigtal werken publiceerde op geneeskundig, letterkundig en staatkundig gebied. (76) Toen Janvier de la Motte Catharina in maart 1894 om haar ja-woord vroeg, werd hem dit niet onthouden. De ondertrouw vond plaats, maar werd niet door een huwelijksinzegening gevolgd. De verloving werd afgebroken op dezelfde dag waarop de wegen van Catharina en Louise zich voorgoed scheidden. Van Deyssel heeft mij enkele malen verteld dat Catharina, in een later (totdusver niet door mij achterhaald) boek, de breuk met Louise Stratenus uit de doeken deed. Uit dat boek zou ook blijken dat beiden hun hart aan de chocolade-kleurige diplomaat hadden verloren en dat hij toen de moeilijke keuze ontging door geen van beide te trouwen.

Catharina keerde nu terug naar Amsterdam waar zij in 1895, samen met Jacoba (Kootje) van Zoelen op de Rozengracht, in de Jordaan, een toevluchtsoord voor arme, zwervende vrouwen, meisjes en kinderen oprichtte. Bittere teleurstellingen en een zich verslechterende gezondheid dwongen haar dit tehuis in 1900 te sluiten. Ofschoon ten dode toe vermoed schreef zij, in haar kleine buitenhuis te Borgvliet bij Bergen op Zoom, toch nog een drietal romans: *Een apostel der liefde* (1902), *Groote zielen* (1903) en *Priester* (1904), geschriften die destijds door de katholieke cenzus werden gekwalificeerd als "streng voorbehouden" aan geestelijk volwassenen. De plaatselijke geestelijkheid nam er bovendien aanstoot aan dat Catharina te Nieuw-Borgvliet vrijwel aan de openbare weg, want in een daaraan grenzend en daarop uitblikkend tuinprieel, placht te werken. Het aanstootgevende was vooral hierin gelegen dat Catharina de aandacht van de dorpelingen trok door bij haar arbeid bier te drinken en daarbij te putten uit een voorraad beugelflessen die zich in slagorde op haar werktafel verhief. (77)

Niet te Borgvliet maar te Amsterdam sloot Catharina, op 14 januari 1908, voorgoed haar ogen. Onder degenen die haar op 17 januari d.a.v. ten grave droegen op het kerkhof "De Liefde", behoorde ook haar jongste broer. Twee dagen voor haar afsterven had hij zichzelf weten te overwinnen en was van Baarn naar Amsterdam gereisd

Catharina Alberdingk Thijm in 1879

Amboer
 Franckerystraat 1
 Wyden 7 Sept 1894
 Lieve Karel,
 Het veel klagenstelling men ik
 kunn en je lieve Tijdschrift.
 De vromen die gedeeltelyk
 ook al prospecten gezonden voren
 heeft menige man in myn
 deel dan tellen. — 92 Althans
 een ij, natuurlyk, ik geloof
 niet dat een toede mensch in
 Holland aldus schryft. — 76
 kryg is hoort je nu; dat

Brief aan Lodewijk van Deyssel n.a.v. de eerste
 aflevering van het Tweemaandelijksch Tijdschrift

om zijn zuster een verzoenende en een alles vergevende hand te reiken. Toen Catharina Alberdingk Thijm begraven werd, lag Louise Stratenus ernstig ziek in haar woning te Princenhage. Op 20 maart 1908 brak ook voor haar het einde aan.

Harry G.M. Prick

Noten

1. M. van Can, *J.A. Alberdingk Thijm. Zijn dichterlijke periode*. Rotterdam, 1936, p. 182.
2. Idem, p. 184. De beeldhouwer was Louis Royer (1793-1868); over hem: P.K. van Daalen, *Nederlandse beeldhouwers in de negentiende eeuw*. Den Haag, 1956.
3. J.A. Alberdingk Thijm had nooit kunnen dingen naar de hand van Wilhelmina Sophia Kerst wanneer deze niet, samen met haar vader Johannes Fredericus Kerst (1799-1874), op 6 december 1837 was toegetreden tot de Rooms-Katholieke Kerk. En wat het geslacht Gray of Skibo betreft: J.A. Alberdingk Thijm en, later, in nog hogere mate Lodewijk van Deyssel gingen er terecht prat op dat de Grays of Skibo verwant waren aan de voornaamste Vorstenhuizen van Europa. Lord Andrew Gray immers, de stamvader, die in 1514 overleed, was getrouwd met Lady Elisabeth Stuart, die weer afstamde van Koning Eduard III van Engeland. Op grond van een handschrift dat in de archieven van de Hertog van Sutherland berustte, wist Thijm voor zichzelf maar ook voor zijn kinderen aannemenlijk te maken dat hij en zij, hoe dan ook, toch "ergens" geparenteerd waren aan Willem de Veroveraar, de Heilige Lodewijk en Karel de Grote; zie ook C.A., p. 272.
4. Brief van 26 nov. 1872, ontleend aan: Catharina Alberdingk Thijm, *Jos. Alb. Alberdingk Thijm in zijne Brieven geschetst als Christen/ Mensch/ Kunstenaar*. Amsterdam, 1896, p. 227 [voortaan steeds te citeren als C.A.]
5. Gegeven ontleend aan de anoniem verschenen *Herinneringen eener tijdgenote* [aan Catharina Alberdingk Thijm] in: Boekenschouw, dl. XIX, jrg. 1925-26, p. 451-456.
6. Brief van 16 maart 1895; C.A., p. 157.
7. In de Stilsteeg dreef J.A. Alberdingk Thijm toen nog zijn zaak in "Verduurzaamde levensmiddelen". Een goed deel van de dag en avond was hij daar op zijn kantoor te vinden. De Stilsteeg is een van de drie namen die de huidige Paleisstraat vóór 1875 droeg, n.l. van de Dam tot de Nieuwezijds Voorburgwal Gasthuisstraat of -steeg (in de 19de eeuw ook wel: Tusschen 't Paleis en de Huizen), van de Nieuwerzijds Voorburgwal tot de Spuistraat Stilsteeg en van Spuistraat tot Singel, Korte Gasthuismolensteeg of Molensteeg; zie H.F. Wijnman, *Historische gids van Amsterdam*. Amsterdam, 1971, p. 269.
8. C.A., p. 137.
9. C.A., p. 140.
10. Jan Carolus Alberdingk Thijm (1847-1926); voor zijn levensbericht zie F. Sassen, *Pater J.C. Alberdingk Thijm S.J.* in: *Rolduc's Jaarboek*, VII (1927), p. 3-21.

11. C.A., p. 148.
12. Zie Harry G.M. Prick, *Van Deyssels eerste publicatie* in: *De Nieuwe Taalgids*, dl. 46 (1953), p. 155-157.
13. M.J. Brusse, *Een gesprek met Lodewijk van Deyssel*, in: *Nieuwe Rotterdamse Courant*, Avondblad, 4 mei 1924.
14. A.J. [= Lodewijk van Deyssel], *J.A. Alberdingk Thijm*. Amsterdam, 1893, p. 329.
15. Catharina Thijm (1793-1864), op 29 oktober 1819 gehuwd met Joannes Franciscus Alberdingk (1788-1858). Bij Koninklijk besluit van 20 januari 1834 werd aan J.F. Alberdingk en zijn nakomelingen het recht toegekend de geslachtsnaam Thijm bij de zijne te voegen. In maart 1865 wijdde J.A. Alberdingk Thijm een "als handschrift gedrukt" boek aan Catharina Thijm.
16. C.A., p. 161-162.
17. C.A., p. 158.
18. Vgl. C.A., p. 226: "Van avond-leeskrans: een drama van Victor Hugo; schrik niet. Victor Hugo is beter dan zijne beginselen; in 't geheel, naar mijn oordeel, is het duitsche liberalisme gevaarlijker dan het fransche, en hebben Göthe en Schiller meer kwaad gedaan dan het geheele fransche théâtre." (brief van 27 sept. 1872).
19. C.A., p. 160.
20. J.A. Alberdingk Thijm achtte de opstand tegen Spanje onrechtmatig. Vandaar ook op 1 april 1872, toen het derde eeuwfeest van de innname van den Briel werd gevierd, zijn weigering om te vlaggen, spijs het gezang van het Amsterdamse gepeupel: "Als Alberdingk niet vlagt, /Dan smijten w'em in de gracht"; zie ook Van Deyssels *Gedenkschriften* (ed. Harry G.M. Prick). Zwolle, 1962, p. 146-147.
21. C.A., p. 165.
22. C.A., p. 175.
23. Petrus Paulus Maria Alberdingk Thijm (1827-1904); zie over hem L. van Heemstede (schuilnaam van Leo Tepe), *Paul Alberdingk Thijm, Ein Lebensbild*, Freiburg, 1909. Zijn vrouw, Emilia Maria Josepha Gfrörer (1831-1908) was een dochter van Prof. Dr. A.F. Gfrörer, hoogleraar in de geschiedenis te Freiburg.
24. C.A., p. 205.
25. C.A., p. 208.
26. Zie hierover Gerard Brom, *Alberdingk Thijm*, Utrecht/Antwerpen, 1956, p. 142-153; voor nieuwe en aanvullende gegevens, zie mijn bespreking, *Brom's Levensbeeld van Alberdingk Thijm*, in: *Roeping*, januari 1957, p. 494-503.
27. C.A., p. 218.
28. Werkwoord dat nauw samenhangt met de professie, in strikte zin: de gelofte-afliegging door kloosterlingen; in ruimere zin: de gehele liturgische plechtigheid, waarbij iemand zich door gelofte aan God toewijdt en, namens God, door de Kerk (d.i. door een wettige vertegenwoordiger van haar, n.l. de bisschop of kloosteroverste) in de religieuze staat wordt opgenomen.
29. C.A., p. 248-249.
30. C.A., p. 236-237.

31. Eerder had Thijm al aan Catharina geschreven (C.A., p. 242-243):
"Ik behoor niet tot de stijfhoofdigen: ik volg graag raad.
Menigmaal ben ik onzeker hoe te handelen en zoû ik graag
mijne meening met de uwe konfronteeren. Maar de verwijdering
maakt het knopen van dezen band onmogelijk. Misschien echter
komt ge naar Holland! *Felix Culpa* van dien Bismarck, als hij
dat te-weeg-bracht."
32. C.A., p. 267-268.
33. Franciscus Lambertus Theodorus Alberdingk Thijm (1854-1925).
Overleden te New York, in welke stad hij het grootste deel van
zijn leven, als koopman, woonachtig was. Frank was een groot
epistolair talent. Tussen 15 dec. 1878 en 26 aug. 1879 publi-
ceerde hij een twaalftal *Amerikaansche Causerieën* in het Alge-
meen Handelsblad.
34. Bedoeld werd: mevrouw Dierts van Melissant, telg uit een adel-
lijk geslacht dat uit de verte geparenteerd was aan het ge-
slacht Alberdingk Thijm.
35. Voor het sonnet in zijn geheel, zie J.A. Alberdingk Thijm,
Werken, dl. VIII/ *Verspreide verhalen*, dl. III. Bussum, 1920,
p. 174. Thijm droeg zijn verhaal *Gerard Lairesse* (a.w., p. 175-
220) op aan Gravin Suminska.
36. Mathilde Momard maakte een grote indruk op de toen dertienja-
rige Karel, die haar overigens in zijn *Gedenkschriften* slechts
eenmaal (p. 291) en dan nog uiterst terloops zou noemen.
37. Lodewijk van Deyssel, *Gedenkschriften* (ed. Harry G.M. Prick).
Zwolle, 1962, p. 174-176.
38. J.K. Huysmans, *Lettres inédites à Arij Prins/ 1885-1907*, pu-
bliées et annotées par Louis Gillet, Genève, 1977, p. 280;
zie ook Jaap Goedegebuure, *Les relations néerlandaises de Joris-
Karl Huysmans*, in: *Septentrion*, 5e année, décembre 1976, p. 53-
62, vooral p. 58-60.
39. Lodewijk van Deyssel, *Gedenkschriften* (ed. Harry G.M. Prick),
Zwolle, 1962, p. 597.
40. A.J., *J.A. Alberdingk Thijm*. Amsterdam, 1893, p. 330.
41. C.A., p. 278.
42. C.A., p. 278.
43. A.J., l.c., p. 330.
44. C.A., p. 279.
45. C.A., p. 281-282.
46. Mgr. Dr. W. Everts (1827-1900), directeur van de kostschool
Rolduc in het Limburgse Kerkrade. Zie over hem mijn nawoord
bij de her-uitgave van de eerste druk van *De kleine republiek*.
Den Haag, 1975. Als pleister op de wonde gaf Everts later Ca-
tharina (in zijn *Geschiedenis der Nederlandsche Letteren*, zesde
herziene druk, Amsterdam, 1901, p. 373) een plaats in de rij van
vrouwen die "onze romanliteratuur thans veel en niet zonder
geluk" beoefenen.
47. A.J., l.c., p. 330.
48. C.A., p. 283.
49. Op die 3e februari 1879, een maandag. hoorde de toen veertien-
jarige Karel voor de eerste maal spreken over Jacques Perk. Ka-

- rels vader had Perk, tijdens de onthulling van het Potgietermonument op de Westerbegraafplaats, ontmoet.
50. C.A., p. 284.
  51. Aan dit diner droeg Thijm een gedicht voor, "naar het Duitsch van Dr. Fastenrath uit Keulen"; zie J.A. Alberdingk Thijm, *Verspreide gedichten*, Amsterdam, 1894, p. 152.
  52. C.A., p. 286. Recentelijk had hij zich onttrokken aan de herdenking van de Unie van Utrecht. Hij achtte dit "een verbond door de Hollandsche provinciën in 1579 gesloten, à la barbe van den Paus en den Landsheer, den koning van Spanje". (C.A., p. 269)
  53. Een congregatie is een bijzonder soort van vrome vereniging, ten doel hebbend het verrichten van godsvruchtige of liefdadige werken en veelal toegewijd aan Maria.
  54. C.A., p. 287-288.
  55. C.A., p. 290.
  56. A.J., l.c., p. 339.
  57. C.A., p. 295.
  58. Gerard Brom, *Alberdingk Thijm*. Utrecht/Antwerpen, 1956, p. 182-183.
  59. C.A., p. 297.
  60. Juliana Cornelia de Lannoy (1738-1782).
  61. C.A., p. 298-299.
  62. Catharina had een zekere manie voor het collectioneren van beoemdheden. In het Algemeen Handelsblad van 23 maart 1884 brengt zij verslag uit van haar recente bezoeken aan Henri de Bornier, Victor Hugo, Alexandre Dumas en Alphonse Daudet.
  63. C.A., p. 300-301.
  64. C.A., p. 303.
  65. C.A., p. 303.
  66. Pierre Dubois, *Marcellus Emants. Een schrijversleven*. 's Gravenhage-Rotterdam, 1964, p. 408, vermeldt dit artikel niet, wel een uit De Hollandsche Lelie van 28 oktober 1903.
  67. C.A., p. 308-309.
  68. Zie ook D.A. de Graaf, *De jeugdige Lodewijk van Deyssel als huisvrouw geschetst*, in: *Levende Talen*, nr. 235, juni 1966, p. 365-369.
  69. Zie: *Dietsche Warande en Belfort*, 1906, I, p. 98.
  70. C.A., p. 328.
  71. C.A., p. 330.
  72. Dit slaat op de nog steeds zich manifesterende naweëen van de déconfiture van het effectenkantoor Luns & Co in maart 1878. Thijm verloor toen het grootste deel van zijn aanzienlijk vermogen.
  73. C.A., p. 333.
  74. *De briefwisseling tussen Lodewijk van Deyssel en Arnold Ising Jr./1883-1904* (ed. Harry G.M. Prick). 's Gravenhage, 1968, p. 161-162.
  75. Idem, p. 178.
  76. Idem, p. 214.
  77. Ook meegedeeld door Anton van Duinkerken in het dagblad *De Tijd* van 18 september 1934.

Portret van Alexander Ver Huell. Uit: J. Dyserinck. *Mr. Alexander Ver Huell in zijn leven en werken*. Leiden 1907.

aanbeveling van de gemeente, en de H. de P. de
de de Kunstzaken van de H. de P. de

Boulevard: Een prachtige straat, die de H. de P. de
Leiden en de rest van de H. de P. de

Tekening voor de kunstzaken. Uit het *Dagboek* van Alexander Ver Huell, dl.1, p.118. Foto Gemeentearchief Arnhem.